

РОЗДІЛ 1. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821. 161. 2 “11”

ОЛЕКСА МИШАНИЧ ПРО ІСТОРИЧНУ ОСНОВУ “СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ”

Вакуленко К. Р., аспірант

*Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
вул. Алчевських, 29, Харків, Україна*

karinavakulenko@gmail.com

У статті досліджуються праці Олекси Мишанича, присвячені “Слову о полку Ігоревім”. Окреслено його досягнення у вивченні та популяризації пам’ятки, у вивченні історичного підґрунтя “Слова”, визначено актуальні наукові проблеми, пов’язані з цією пам’яткою.

Ключові слова: автентичність, давня українська література, “Слово о полку Ігоревім”, Олекса Мишанич, історична основа.

ОЛЕКСА МИШАНИЧ ОБ ИСТОРИЧЕСКОЙ ОСНОВЕ “СЛОВА О ПОЛКУ ИГОРЕВЕ”

Вакуленко К. Р., аспирант

*Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды
ул. Алчевских, 29, Харьков, Украина*

В статье исследуются работы Алексея Мишанича, посвященные “Слову о полку Игореве”. Определены его достижения в изучении и популяризации достопримечательности, в изучении исторической основы “Слова”, определены актуальные научные проблемы, связанные с этой памяткой.

Ключевые слова: аутентичность, древняя украинская литература, “Слово о полку Игореве”, Алексей Мишанич, историческая основа.

OLEKSA MYSHANYCH ABOUT HISTORICAL BASIS “THE TALE OF IGOR’S CAMPAIGN”

Vakulenko K. R., Postgraduate Student

*H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
Alchevska St, 29, Kharkiv, Ukraine*

The article deals with the works of Aleksa Myshanych, dedicated to “The Tale of Igor's Campaign” and outlined the role of Aleksa Myshanych in the discussion on the authenticity of “The Tale...” The most significant achievements in the study of the monument was analyzed, the historical background of the monument is exposed and the actual scientific problems that have emerged in time in modern conditions have been identified.

Oleksa Vasyl'ovych Myshanych one of the most prominent Ukrainian literary critics of the second half of the XX century. Most of his life devoted to the study of “The Tale of Igor's Campaign”. One of the most important directions of scientific work of Olexa Myshanych was researches devoted to our literature of the Old Kyiv Age, first of all to “The tale of Igor’s Campaign”. Back in 1986 Myshanych participated in the international scientific conference “Translations “The Tale of Igor's Campaign” in the languages of the nation of the USSR and foreign countries”, which took place in Moscow. Since then, “The Tale of Igor's Campaign” has become the subject of his constant scientific interests. O. Myshanych became a co-organizer and participant of all scientific conferences devoted to “The Tale ...”, which took place on the basis of the Sumy Pedagogical Institute, the compiler and the author of the notes one of the best editions of this monument in Ukraine, carried out by the publishing house "Soviet school" in the same 1986 year.

Myshanych was one of the best connoisseurs of this famous monument in Ukraine, strongly and reasonably championing its authenticity, and also has completed the most complete collection of Ukrainian poetic translations and rebukes “The Tale of Igor's Campaign”, which saw the light in Kharkiv in 2003. Myshanych’s outstanding merit

in the study of “The Tale...” is that he systematized the previous studies of this monument by Ukrainian and foreign scholars, and also conducted a review of the literature on “The Tale...” published in Ukraine at the turn of the millennium. Until the last days of his life, Oleksa Mishanych acted in the defense of “The Tale...” authenticity. This problem is devoted above all to his work “Around “The Tale””.

In his work, Oleksa Mysanych explored the historical basis of “The Tale of Igor's Campaign”. Myshanych concludes that when it comes to summarizing the research of various scholars, then this picture is emerging. In the science of “The Tale...” during the XIX-XX centuries it was proposed more than two dozen possible contenders for his authorship: a professional poet-singer, close to Igor Svyatoslavich, educator and mentor Igor, participant of the campaign, secular man, Kievan, Chernigiv, Galician, etc., were called the names: the singer Mitus, Timothy Raguilovich, Domid, Olstedn Aleksich, Bilovolod Prosovich, Prince Igor Svyatoslavich, Hodin, Maria Vasilkovna and others. The most attractive and justifiable are hypotheses about the authorship of the Kiev boyar Petr Borislavich (defended by Boris Rybakov) and Volodymyr Yaroslavich Galitsky, son of Yaroslav Osmomysl and brother of the heroine “The Tale...” Yaroslavna – expressed this opinion at the time Leonid Makhnovets.

Thinking of a poetic masterpiece of ancient Ukrainian literature, Mishanych emphasizes that “The Tale of Igor's Campaign” is an original monument of the XII century, and all the latest theoretical writings around this problem are nothing more than an attempt to cope with the millennial culture of our nation. The scientist believed that Ukrainian medievalists have no right to give a masterpiece of our old writing to the amateurs and ill-wishers of Ukrainian literature – we should carefully study the “The Tale ...” in order to understand it deeply, to understand the era when this work was created.

Key words: authenticity, ancient Ukrainian literature, “The Tale of Igor’s Campaign”, Oleksa Myshanych, historical basis.

Минуло вже понад 200 років з часу першої публікації “Слова о полку Ігоревім” – видатної пам’ятки, що є помітним внеском у скарбницю світової літератури. Як сказано в рішенні ЮНЕСКО про святкування 800-річчя написання “Слова”, закладені в ньому ідеї миру та гуманізму відіграють велику роль у формуванні світової духовної культури.

Вивчення “Слова о полку Ігоревім” розпочалося з перших десятиліть XIX ст. і має на сьогодні чимало здобутків. Серед тих авторів, які досліджували “Слово”, варто назвати О. Білецького, О. Назаревського, С. Маслоу, П. Охріменка, М. Сібільова, В. Склярєнка, М. Шарлеманя, Б. Яценка. Поповнилася наука про “Слово” дослідженнями авторів із діаспори. Середи них студії, переклади й переспіви Я. Гординського, Б. Кравцева, митрополита Іларіона (І. Огієнка), М. Кравчука, В. Васківца та ін. Важливими є дослідження Л. Махновця, М. Гетьманця, В. Німчука, В. Франчук, С. Пінчука, С. Пушика, С. Федаки, М. Ткача, В. Звагельського, І. Калинець, В. Сулими. Як бачимо, “Слово о полку Ігоревім” активно досліджується, проте й надалі є актуальним цілий комплекс проблем, що накопичилися довкола “Слова” впродовж двох віків. Це й проблеми тексту, проблеми часу створення і найактуальніша проблема – авторства. Залишається також питання про оригінальність “Слова”, його автентичність. Чіткої відповіді на ці питання досі не дав жоден науковець, чим і зумовлена актуальність пропонованого дослідження.

Основна мета нашої розвідки – висвітлити історичну основу “Слова” в інтерпретації Олекси Мишанича, зробити огляд його праць, присвячених “Слову о полку Ігоревім”, та показати їхню роль у розвитку науки про “Слово”. Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких взаємопов’язаних завдань: а) визначити основні напрямки в дослідженні “Слова о полку Ігоревім”; б) проаналізувати найбільш вагомі досягнення у вивченні пам’ятки; в) з’ясувати погляди Олекси Мишанича на історичне підґрунтя пам’ятки; г) визначити актуальні наукові проблеми, пов’язані зі “Словом о полку Ігоревім”.

Олекса Васильович Мишанич (1933–2004) – один із найяскравіших українських літературознавців другої половини XX століття. Важливим напрямком його наукової праці були розвідки, присвячені літературі старокіївської доби, передовсім “Слову о полку Ігоревім”. Ще в 1986 році Мишанич узяв участь у міжнародній науковій конференції “Переклади “Слова о полку Ігоревім” мовами народів СРСР і зарубіжних країн”, яка відбулася в Москві. З тих пір “Слово о полку Ігоревім” стає об’єктом його постійних наукових інтересів. Мишанич був співорганізатором і учасником усіх наукових конференцій, присвячених “Слову”, що проходили на базі Сумського педагогічного інституту,

упорядником і автором приміток до одного з найкращих видань цієї пам'ятки в Україні, здійсненого видавництвом “Радянська школа” в тому ж таки 1986 році.

На свій час Мишанич був одним із найглибших знавців цієї славетної пам'ятки в Україні, рішуче й аргументовано обстоював її автентичність, а також уклав найповніший збірник українських поетичних перекладів і переспівів “Слова о полку Ігоревім”, який побачив світ у Харкові 2003 року. Неабиякою заслугою Мишанича у справі вивчення “Слова” є й те, що він систематизував попередні дослідження цієї пам'ятки українськими та зарубіжними вченими, а також здійснив огляд літератури про “Слово”, виданої в Україні на межі тисячоліть. До останніх днів свого життя Олекса Мишанич виступав в обороні автентичності “Слова”. Цій проблематиці присвячена передусім його праця “Довкола “Слова””.

У цій своїй роботі Олекса Мишанич дослідив історичну основу “Слова о полку Ігоревім”. Він відзначив, що одним із перших дослідників історії “Слова” був російський історик К. Калайдович. У 1813 році він виявив у псковському рукописному Апостолі 1307 року приписку переписувача Домида, текст якої нагадував фрагмент “Слова”. Калайдович досліджував мову “Слова”, дійшовши висновку, що вона наближена до мови інших староруських пам'яток XII–XIII століть. Мусін-Пушкінський збірник він датував XVI ст. Учений уперше зацікавився обставинами віднайдення цього збірника, звертався з цього приводу до самого О. Мусіна-Пушкіна. Отже, К. Калайдович чи не перший поставив дослідження “Слова” на наукову основу, не сумніваючись у його автентичності. Він бачив подібність “Слова” до “Сказання про Мамаєве побоїще”, але не робив із цього рішучих висновків [3, с. 124].

Спроби загальної характеристики автора “Слова”, продовжує Мишанич, намагалися робити О. Білецький, С. Маслов, О. Назаревський. Протягом тривалого часу дослідження давньої пам'ятки в науці називали десятки імен можливих авторів “Слова”. Наприклад, С. Пінчук схиляється до думки, що автором “Слова” був київський тисяцький Рагуїл Добринич. Б. Рибаків висунув гіпотезу про те, що автором “Слова” був київський боярин і літописець Петро Бориславич. З українських учених цю гіпотезу підтримують В. Франчук і В. Шевчук. Тим часом П. Охріменко доводив, що автор “Слова” був учасником походу 1185 року, що ним був учитель і наставник, а згодом радник і літописець Ігоря Святославича. В. Медведєв наводив свої аргументи щодо того, що автором “Слова” був київський князь Святослав Всеволодович, один із героїв “Слова”, а В. Грабовський підтримував думку про те, що автором “Слова” був один із учасників походу 1185 року князь Святослав Рильський [5].

Варто зазначити, що більшість дослідників все ж схилялось до думки про те, що автором “Слова” був галичанин, бо у творі дуже детально описано галицьке князівство, вживаються окремі галицькі географічні назви та слова. З приводу цього цікавим є припущення С. Пушика, який говорив, що автором твору був син галицького князя Ярослава Осмомисла Володимир Ярославич.

Дуже важливим у цьому сенсі Мишанич уважав дослідження Л. Махновця. Він висунув гіпотезу, згідно з якою авторство “Слова” належить Володимиру Ярославичу. Свої дослідження Л. Махновець опублікував у книзі «Про автора “Слова о полку Ігоревім”» (1989). Л. Махновець вважав, що автор твору – князь із роду Ольговичів, людина дуже освічена, яка знається на тодішньому житті Русі, була свідком, а може, й учасником походу Ігоря Святославича на половців у 1185 році [5]. Л. Махновець багато років працював над перекладом “Літопису руського” за Іпатіївським списком, а також над виданнями “Слова”. Саме це допомогло йому укласти родовід руських князів, починаючи від Рюрика. Працюючи над цим родоводом, Л. Махновець і вийшов на ймовірного автора “Слова” – Володимира Ярославича (1151–1198) – старшого сина галицького князя Ярослава Осмомисла. На сьогодні дослідники “Слова” підтримують думку Л. Махновця, адже вона ґрунтується на історичних фактах, документальних матеріалах.

На думку Мишанича, важливим дослідженням “Слова” була свого часу монографія митрополита Іларіона (Івана Огієнка) “Волинь” (1967). У монографії подані історичні й літературні відомості про “Слово”, розкрито думку про те, що “Слово” – пам’ятка українського походження. Цікавився “Словом” і відомий філолог та філософ Д. Чижевський. Учений усебічно проаналізував пам’ятку, її художню структуру, зміст, композицію, стилістичні засоби, символи, поетичну образність, мову. Її автором він називає мисливця та вояка, людину, яка мала літературний хист, знала духовну і світську літературу, була близькою до князівського середовища, могла бути киянином, чернігівцем, але могла бути також галичанином. Найвизначнішою рисою автора вчений уважав його патріотизм, любов до Руської землі [5].

Далі Мишанич переходить до розгляду праці, що з’явилася до 200-річчя першодруку “Слова” на сторінках українсько-американського київського журналу “Критика” під назвою “Слово про те, як Ярослав, князь галицький, в султанів стріляв” [3, с. 121]. Автор цієї праці – професор російської історії Гарвардського університету (США) Едвард Кінан. Уже перші її рядки відзначаються іронічно-поблажливим тоном щодо українських науковців, які “час від часу виказують бажання привласнити військову повість, загальновідому як “Слово о полку Ігоревім”, або принаймні наголосити, що її головні події відбувалися на території майбутньої України, а Ігор княжив у Чернігові, то сучасні українці мають не менше прав претендувати на цю спадщину, ніж сучасні росіяни. Але через панівні позиції росіян у радянських академічних установах і стійкий російський націоналізм, оприлюднений у кожній дискусії про походження поеми, українські претензії так і не досягли мети, що, зрештою, й добре, бо цей твір – підроблений”. А далі Кінан пропонує читачеві ще одну версію про неоригінальність “Слова”, тобто про те, що “Слово” є літературною містифікацією, написаною десь наприкінці XVIII ст. [2, с. 3].

Зрозміло, що сама по собі ця ідея далеко не нова. Можна пригадати, наприклад, те, що свого часу, а власне 1940 року, досить широкого розголосу набула версія французького славіста Андре Мазона, який, так само, як і Кінан, виступив із твердженням, що “Слово о полку Ігоревім” – фальсифікат кінця XVIII ст. Утім, тогочасна філологічна наука послідовно спростувала всі аргументи Мазона. Найбільше уваги цій проблемі приділив видатний знавець “Слова”, один із учителів Мишанича, професор Микола Гудзій.

Пізніше, у 1960-х роках, досить поширеною була версія російського історика Олександра Зиміна, згідно з якою “Слово о полку Ігоревім” нібито було написане у 80-х роках XVIII ст. архімандритом Спасо-Ярославського монастиря Іоїлем (Іваном) Биковським (1726–1798), власником мусін-пушкінського Хронографа, у якому містився рукописний текст “Слова”. Основним джерелом “Слова” Зимін уважав “Задонщину”, а також деякі літописи й пам’ятки українського та білоруського фольклору. Концепція Зиміна, викладена в його малотиражному виданні “Слово о полку Ігореве. Істочники, время написання, автор” (1963), стала об’єктом широкої наукової дискусії, результатом якої була книжка “Слово о полку Ігореве и памятники Куликовского цикла” (1966). Критика концепції О. Зиміна була настільки переконлива й науково обґрунтована, що після цього питання про підробку “Слова” наприкінці XVIII ст. та його залежності від “Задонщини” було знято [3, с. 123].

Відтворивши історію “скептичних” поглядів на “Слово”, Олекса Мишанич зосереджує свою увагу на найновішій версії американського вченого, який беззастережно заперечує оригінальність “Слова о полку Ігоревім”, вважає часом його створення 1792–1793 рр., а автором “підробки” називає відомого чеського славіста Йосефа Домбровського (1753–1829).

Чи міг Домбровський написати “Слово о полку Ігоревім”? Кінан був далеко не перший, хто порушував тему: Домбровський і “Слово о полку Ігоревім”. Вона досить давня й цілком правомірна, проте ніколи й ніхто не стверджував, що саме Домбровський може бути автором цієї славетної пам’ятки. Проти гіпотези Е. Кінана промовляє чимало даних. Наприклад, те, що Й. Домбровський прибув до Петербурга в середині серпня 1792 року й почав працювати в

бібліотеці 17 серпня. Чи були до цього часу якісь відомості про “Слово” та про Хронограф Спасо-Ярославського монастиря, де містився його текст? Донедавна вважали, що перші згадки про “Слово” належать до 1797 року. Якби це було так, то можна було б висловити здогад, що Домбровський у 1792–1793 рр. міг написати “Слово”. Але найновіші дослідження свідчать, що перша згадка про “Слово” належала російському історичному Івану Єлагіну (1725 - 1793) і датувалася вона між 6 січня 1788 року і 22 вересня 1793–го [2, с. 5].

Мишанич дійшов висновку, що коли стисло зрозуміти дослідження різних учених, то вимальовується ось така картина. У науці про “Слово” впродовж XIX–XX ст. було запропоновано понад два десятки можливих претендентів на його авторство: професійний поет-співець, наблизений до Ігоря Святославича, вихователь і наставник Ігоря, учасник походу, людина світська, киянин, чернігівець, галичанин тощо, називалися імена: співець Митуса, Тимофій Рагуїлович, Домид, Ольстин Олексич, Біловолд Просович, князь Ігор Святославич, Ходина, Марія Васильківна та ін. Найбільш переконливими й обґрунтованими є гіпотези про авторство київського боярина Петра Бориславича (її обстоював Б. Рибаків) і Володимира Ярославича Галицького, сина Ярослава Осмомисла та брата героїні “Слова” Ярославни. “Слово”, наголошував Мишанич, як пам’ятка світового значення відкрита для досліджень на всіх континентах, але найближча й найзрозуміліша вона все ж в Україні. Її мова, міфологія, образна система, історичні й географічні реалії найдоступніші саме українським ученим, які відчують у ній дух української старовини, можуть збагнути найменші нюанси її поетичного тексту, не вдаючись до штучних лексичних та образних аналогій. На його думку, сучасна українська жива народна мова й міфологія зберегли чимало реліктів старовини, тому пильне око мовознавця, письменника, етнолога, фольклориста може відшукати сліди “Слова” в нинішньому українському бутті [3, с. 109]. Учений вважав, що українські медієвісти не мають права віддавати “Слово” на відкуп аматорам і недоброзичливцям української літератури [1, с. 13].

ЛІТЕРАТУРА

1. Жулинський М. Г. Верховина. Збірник праць на пошану професора Олекси Мишанича з нагоди його 70–річчя / М. Г. Жулинський, І. О. Денисюк. – Дрогобич : Коло, 2003. – 177 с.
2. Мишанич О. В. Довкола “Слова” : Нова ревізія автентичності видатної пам’ятки : [“Слово о полку Ігоревім”] // Літературна Україна. – 2001. – 30 серп. – С. 7.
3. Мишанич О. В. На переломі [Текст] : Літературознавчі статті й дослідження / О. В. Мишанич; НАН України. Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. – К. : Основи, 2002. – 437 с.
4. Мишанич О. В. З минулих літ [Текст] : Літературознавчі статті й дослідження різних років / О. В. Мишанич; НАН України. Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. – К. : Основи, 2004. – 390 с.
5. “Слово о полку Ігоревім” та його поетичні переклади й переспіви в українській літературі / [вид. підг. О. Мишанич]. – К. : Акта, 2003. – 668 с.

REFERENCES

1. Жулинський, Микола, та Іван Денисюк. *Верховина: Збірник наукових праць на пошану професора Олекси Мишанича з нагоди його 70–річчя*. Дрогобич: Коло, 2003.
2. Мишанич, Олекса. “Довкола “Слова”: Нова ревізія автентичності видатної пам’ятки: “Слово о полку Ігоревім””. *Літературна Україна*, Серпень 30, 2001.
3. Мишанич, Олекса. *На переломі: Літературознавчі статті й дослідження*. Київ: Основи, 2002.
4. Мишанич, Олекса. *З минулих літ: Літературознавчі статті й дослідження різних років*. Київ: Основи, 2004.
5. “Слово о полку Ігоревім” та його поетичні переклади й переспіви в українській літературі. Вид. підг. О. Мишанич. Київ: Акта, 2003.